

Temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşleri**İsmail Baloğlu¹, Fırat Sarıkaya², Burhan Ayılmazdır³, Sevrakalkan Baloğlu⁴****DOI 10.5281/zenodo.8024575****Özet**

Bu çalışma öğretmen ve okul yöneticilerinin temel eğitimde akran zorbalığına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarının farklı kademelerinde görev yapan öğretmen ve okul yöneticisinden oluşan 19 kişiden oluşan katılımcılar araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin okullarda akran zorbalığını önleme ve müdahale etme konusundaki görüşlerini ölçmek için 6 demografik ve 3 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu araştırma fenomenoloji deseninde nitel bir araştırmadır. Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bazı sonuçlara göre temel eğitim okullarında en fazla sözel zorbalık örneklerine rastlanmakta ve bu çerçevede en çok alay etmek, dalga geçmek, lakap takmak, küfretmek, argo konuşmak davranışları yer almaktadır. Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için okul içerisinde yapılan girişimler; okul genelinde öğrencilere yönelik eğitim ve rehberlik çalışmaları, sınıf etkinlikleri, mağdur veya zorbalık yapan öğrencilerle özel görüşmeler yapılması, öğrencilerin gözlemlenmesi, öğretmenlere yönelik bilgilendirme seminerleri, sözlü uyarı, disiplin cezası uygulanması, öğretmenler arası iletişim ve paralel tepki, pano ve broşürler hazırlanması vb. uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: temel eğitim, zorbalık, akran zorbalığı, öğrenci.**School administrator and teacher views on peer bullying in primary education****Abstract**

This study is qualitative research in phenomenology design to determine the views of teachers and school administrators on peer bullying in basic education. Participants consisting of 19 teachers and school administrators working at different levels of public schools affiliated to the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year constitute the study group of the research. In the study, a semi-structured interview form consisting of 6 demographic and 3 open-ended questions was used to measure the views of school administrators and teachers on the prevention and intervention of peer bullying in schools. The data obtained from the research were analyzed using the content analysis approach. According to some of the results obtained from the research, the most common verbal bullying examples are encountered in basic education schools and within this framework, the most common behaviors are teasing, making fun of, nicknaming, swearing and slang. Initiatives taken within the school to combat peer bullying among students include education and guidance activities for students throughout the school, classroom activities, private interviews with victimized or bullying students, observation of students, information seminars for teachers, verbal

¹ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, ismailbaloglu@gmail.com, 0000-0001-7073-1499

² Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, firatsarikaya77@hotmail.com, 0009-0002-9888-9559

³ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, burhanayilmaz@gmail.com, 0000-0001-8202-998X

⁴ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, sevrakalkan@hotmail.com, 0000-0001-7417-0369

warnings, disciplinary punishment, communication between teachers and parallel reaction, preparation of boards and brochures, etc.

Keywords: basic education, bullying, peer bullying, student.

Giriş

Şiddet ve zorbalık, dünyanın her yerinde ve her zaman insanları etkileyen olumsuz fiziksel ve psikolojik etkilere sahiptir. Bu etkiler pek çok farklı biçimde ve pek çok bağlamda ortaya çıkabilir (Özdiğer-Arslan ve Savaşer, 2009). Şiddet, özellikle güvenli olması gereken okul ortamlarında öğrenciler, öğretmenler, okul yöneticileri ve ebeveynler başta olmak üzere tüm toplumsal gruplar için önemli bir sorundur (Akbaba-Altun, Baker ve Yerin-Güneri 2006). Akran zorbalığı, genel olarak okul şiddetinin en yaygın ancak düşük yoğunluklu türüdür (Genç, 2007). Medyanın şiddet eylemlerini haberleştirmesinin bir sonucu olarak toplumun pek çok kesimi zorbalıkla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır (Smith ve Brain, 2000). "Okul şiddeti" terimi, çocukları ve okul mülkünü tehlikeye atmak amacıyla gerçekleştirilen eylemleri ifade etmektedir. Chen ve Astor'a (2009) göre bu terim, sözlü ve fiziksel taciz eylemlerinin yanı sıra okul malını tehlikeye atan veya zarar veren eylemleri de kapsamaktadır. Olweus (1993) zorbalığı, güçlü bir öğrencinin (zorba) zayıf olarak algıladığı başka bir öğrenciyi (kurban) bilerek ve kasıtlı olarak üzmesi, zarar vermesi ve olumsuz etkilemesidir. Zorbalık, bir kişinin diğerine karşı kontrol elde etmek amacıyla yaptığı sözlü ve fiziksel eylemler olarak tanımlanmaktadır. Zorbalık ısrarcıdır, kasıtlıdır ve sözlü ya da fiziksel olarak çeşitli şekillerde gerçekleşir. Bu, birçok kişi tarafından sunulan zorbalık tanımlarındaki ortak temadır (Smith ve Sharp, 1994). Sullivan (2004) zorbalık ve saldırganlık arasında ayrım yapabilecek çeşitli göstergeler aramıştır.

Zorbalığa maruz kalan kurban şu koşullar altında fiziksel ya da duygusal zarar görmektedir: aşırı bir güç eşitsizliği vardır, zorba psikolojik ya da fiziksel olarak kurbandan daha güçlüdür, olumsuz davranış olarak tanımlanan zorbalık rutin, kötü niyetli, kasıtlı, gizli ve sürekli. Olweus (1993), benzer zihinsel ve fiziksel yeteneklere sahip bireyler arasındaki anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda saldırgan davranış ve zorbalık arasında benzer bir ayrım yapmıştır. Okul, birçok çocuğun evlerinden sonra zamanlarının çoğunu geçirdikleri yerlerden biridir, bu nedenle orada kendilerini rahat hissetmeleri gerekir. Ancak bazen, bazı öğrenciler için bu durum sürdürülemez ve kendilerini rahat hissetmedikleri bir ortama dönüşebilir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, bir kişinin bir kişi olarak kim olduğu konusunda uzlaşmaya varabilmesi için fizyolojik gereksinimlerden sonra güvenlik ihtiyacının karşılanması gerektiğini belirtir. Kendini güvende hissetmeyen bir öğrencinin okulla güçlü ve iyi bir ilişki kurmasını, aidiyet hissetmesini ya da ders çalışmaya motive olmasını beklemek mümkün değildir. Çocukların okulda kendilerini gergin hissetmelerinin, sosyal etkileşimlerinde değersiz ve yetersiz hissetmelerinin ve kendi yeteneklerini ifade etmelerinin önündeki en büyük engellerden biri akran zorbalığıdır (Yaman, Eroğlu ve Peker, 2011). Çocukları her türlü sözlü, duygusal ve fiziksel saldırıdan korumak ve zamanlarının çoğunu geçirdikleri okullarda güvenliklerini sağlamak için zorbalık olaylarının önlenmesi ve azaltılması gerekir (İnan, 2005). Öğrenciler okulda fiziksel veya psikolojik refahlarının tehlikede olduğunu hissettiklerinde hem kendilerine hem de okula karşı olumsuz düşünceler veya tutumlar edinebilirler. Akranları tarafından sevilmeyen, yalnız bırakılan, dövülen, isim takılan ve itilip kakılan bir çocuğun derslerinde başarılı olmasını ve mutlu olmasını beklemek son derece zordur. Dahası, sadece bu deneyimlerin mağdurları - öğrenciler- değil, aynı zamanda bu deneyimleri gören izleyiciler de -öğrenciler- kendilerini tehlikede hissedebilirler. Araştırmalara göre (Roland, 2002), hem zorbalılar hem de kurbanlar, sürekli düşmanca karşılaşmalarının bir sonucu olarak sıklıkla umutsuzluk ve intihar düşüncesi

yaşamaktadır. Akran zorbalığı üzerine yapılan çalışmalar, sorunun çok çeşitli uluslarda devam ettiğini göstermektedir (Benbenishty ve Astor, 2005). ABD'de 6. sınıftan 10. sınıfa kadar 1,6 milyon çocuk haftada bir kez zorbalığa maruz kalmaktadır (Austin ve Sciarra, 2012). Norveç'te üç öğrencinin kendini öldürmesinin ardından İsveç'teki Bergen Üniversitesi psikoloji bölümünde profesör olan Dan Olweus zorbalıkla ilgili ilk çalışmayı başlatmıştır (Rigby, 2017). Roland ve Olweus çalışmalarında zorbalığın öğrenciler üzerindeki zararlı etkilerini göstermişlerdir. İtme, tekmeleme, çimdikleme, aşağılama, alay etme, görmezden gelme ve çocukların oynamasına izin vermemesi bu olumsuz eylemlere birkaç örnektir (Olweus, 1993). Yukarıda bahsedilen zorbalık eylemleri hemen akla gelenler olsa da, diğer zorbalık türleri göz önünde bulundurulduğunda, fiziksel, sözlü, ilişkisel/duygusal, cinsel ve siber zorbalıktan bahsetmek mümkündür (Erdur-Baker 2006; Rigby, 2002; Sullivan, 2004).

Sözlü zorbalık sözlü tehditler, isim takma, alay etme, küfretme vb. şeklinde olabilirken, fiziksel zorbalık çimdikleme, itme, kakma, tekmeleme ve kurbanın vücuduna yönelik diğer şiddet eylemlerini içerir. İlişkisel/duygusal zorbalık, kurbanı teneffüste yalnız bırakmak, gruplardan veya etkinliklerden uzaklaştırmak veya sadece görmezden gelmek şeklinde olabilir. Diğer taraftan, cinsel zorbalık, cinsel içerikli sözler, kaba el şakaları ve cinsel temas şeklinde olabilir. Eroğlu'na (2011) göre siber zorbalık, elektronik iletişim kullanılarak kasıtlı ve ısrarlı bir şekilde gerçekleştirilen ölüm tehditleri, küfür ve hakaret gibi çok tehlikeli mesajları içeren zararlı davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Akran zorbalığı üç farklı aktör içerir. Zorba, diğer insanlara zarar vermekten ve işkence etmekten zevk alan ve kendilerinden daha zayıf çocukları hedef alan kişidir (Şahin ve Akbaba, 2017). Kurban ise kendini savunmakta ve ifade etmekte zorlanan, dilsiz ve itaatkâr, gücünün farkında olmayan ya da gücünü kullanamayan kişidir. Tipik olarak, mağdurların sadece küçük bir yakın tanıdık grubu vardır (Pişkin, 2010; Olweus, 1993: 32). Seyirciler, zorbalığı durdurmak için hiçbir şey yapmayan, zorbalığa karşı konuşmayan ya da desteklerini göstermeyen kişilerdir (İrfaner, 2009). Araştırmalar, hem zorbayı hem de kurbanı oynamanın öğrenciler üzerinde çok sayıda zararlı etkisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zorbalığa maruz kalan çocukların depresyona girme eğiliminde oldukları ve intihar düşüncelerine sahip olma olasılıklarının diğer öğrencilerden daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Rigby, 2000). Ayrıca zorbalığa maruz kalan çocuklar güçlü melankoli, zayıf öz saygı, korku, üzüntü, hayal kırıklığı ve utanç duyguları sergilemektedir. Stapinski ve arkadaşları (2014) tarafından İngiltere'de 13 yaşındaki çocuklarla yapılan uzun süreli bir araştırmada, anksiyete bozukluğu mağdurlarının akranlarına göre üç kat daha fazla bu rahatsızlığa sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Juvonen, Nishina ve Graham (2000) artan psikolojik uyumsuzluk, yalnızlık ve daha düşük sosyal tatmin seviyeleri, anksiyete ve depresyon gibi bu zararlı etkilerden bazılarıdır (Bond, Carlin, Thomas, Rubin ve Patton, 2001). Zorbalık davranışları ortaya çıktığında çocuklar kendilerini güvende hissetmedikleri için okullardaki eğitim ve öğretim faaliyetleri önemli ölçüde etkilenmektedir (Satan, 2006). Bu durumun bir sonucu olarak öğrencilerin akademik performansı düşebilir (Uludağlı ve Uçanok, 2005). Düşük akademik performans, okul devamsızlığında ve okul bırakma da artış ile zorbalık davranışları arasında ilişkiler bulunmaktadır (Wolke ve Lereya, 2015). 2015 PISA sınavlarında, zorbalığın daha yaygın ve yaygın olduğu okullarda fen bilimlerinde ortalama doğru cevap %47 oranında azalmıştır. Bu okullar zehirli bir okul atmosferine ve zayıf öğrenci-öğretmen ilişkilerine sahiptir. Rapor, mağdur öğrencilerin diğer öğrencilere göre üç ila dört kat daha yüksek devamsızlık oranına sahip olduğunu iddia etmektedir (OECD, 2017). Bu araştırmalar ışığında, farklı durumlarda akran zorbalığını çeşitli faktörler açısından dikkate almak çok önemlidir.

Alanyazında bu çalışma ile benzer araştırmalar bulunmaktadır. Eroğlu (2011), Juvonen, Nishina ve Graham (2000), Şahin ve Akbaba, (2017) tarafından yapılan çalışmaların nicel çalışma

olduğu görülmekte ve derinlemesine analiz edilen nitel çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile alanyazındaki bu boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşleri üzerine yapılan çalışmalar, akran zorbalığı sorununu anlamak ve çözüm bulmak için önemlidir. Bu çalışmalar, okullarda akran zorbalığına karşı daha etkili müdahale stratejileri geliştirmeye yardımcı olabilir. Ayrıca, okul yöneticileri ve öğretmenlerin akran zorbalığı hakkındaki görüşlerinin anlaşılması, okul politikaları ve uygulamalarının geliştirilmesine yardımcı olabilir. Akran zorbalığı, öğrencilerin okulda başarısını etkileyebilir ve uzun süreli psikolojik sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, akran zorbalığına karşı etkili müdahale stratejileri geliştirmek, öğrencilerin eğitim hayatında daha olumlu bir deneyim yaşamasına yardımcı olabilir. Okul yöneticileri ve öğretmenler, akran zorbalığına karşı önlem almak için birçok farklı strateji kullanabilirler. Ancak, bu stratejilerin etkililiği hakkında daha fazla bilgi edinmek ve en iyi uygulamaları belirlemek için araştırmalar yapmak önemlidir. Bu çalışmalar, okul yöneticilerine ve öğretmenlere, akran zorbalığına karşı daha etkili müdahale stratejileri belirlemeleri ve uygulamaları için fikirler ve öneriler sunabilir. Sonuç olarak, temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşleri üzerine yapılan çalışmalar, akran zorbalığı sorununu anlamak ve çözüm bulmak için önemlidir. Bu çalışmalar, öğrencilerin okulda başarısını etkileyebilecek bu ciddi sosyal sorunla mücadele etmek için okulların daha iyi hazırlanmasına yardımcı olabilir.

Araştırma problemi: Temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşleri nelerdir? şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın önemi amacı ve alt amaçları

Öğretmenlerin görüşlerinin alındığı bu çalışmanın okul yönetimine ve politika yapıcılara önemli bilgiler sunacağı öngörülmektedir. Bu çalışma, okul yöneticilerinin ve karar vericilerin akran zorbalığıyla ilgili politika ve programları geliştirmelerine yardımcı olabilir. Öğretmenlerin deneyimlerine dayalı olarak, okul iklimini iyileştirmek, bilinçlendirme faaliyetleri düzenlemek, zorbalığı önleme stratejileri uygulamak gibi önlemler alınabilir. Bu çalışmanın, öğretmenlerin zorbalığı tanıma, müdahale etme ve önleme konusundaki becerilerini artırabileceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin deneyimleri ve perspektifleri, öğrencilerin zorbalıkla nasıl başa çıkabileceklerine dair stratejiler geliştirmede rehberlik edebilir. Ayrıca, öğretmenlerin farkındalık ve empati seviyelerini yükseltebilir, böylece zorbalığa maruz kalan öğrencilere daha etkili destek sağlanabilir.

Bu çalışmanın temel amacı temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç altında araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre hangi davranışlar akran zorbalığı kapsamında değerlendirilir?
- Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre gerçekleşen akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler nelerdir?
- Öğretmen ve yönetici görüşlerine öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için ne gibi girişimler yapılmaktadır?

Yöntem

Araştırma modeli

Bu çalışma nitel bir çalışma olup çalışmada fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji, bir araştırma deseni olarak insan deneyimini anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Fenomenolojik

araştırma, katılımcıların deneyimlerini anlamak ve tanımlamak için kullanılır. Bu araştırma deseni, bireylerin düşünceleri, duyguları, inançları, tutumları ve algıları gibi konulardaki deneyimlerini anlamak için kullanılır (Berg ve Lune, 2019). Sonuç olarak, fenomenolojik araştırma deseni, katılımcıların deneyimlerini anlamaya odaklanan ve araştırmacının önyargılarından kaçınarak, katılımcıların deneyimlerini açıklama ve tanımlama yöntemlerine dayanan bir araştırma desendir. Araştırmada öğretmenlerin deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi, akran zorbalığı konusunda daha kapsamlı bir anlayış sağlamak ve katkı sağlamak adına fenomenolojik yaklaşım seçilmiştir. Durumları ortaya koymak adına bu yaklaşım, öğretmenlerin zorbalıkla ilişkili deneyimlerini, algılarını ve duygularını derinlemesine anlamayı hedeflemektedir.

Çalışma grubu

2022-2023 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarının farklı kademelerinde görev yapan öğretmen ve okul yöneticisinden oluşan 19 kişilik bir katılımcı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırma grubu, amaçlı seçim tekniği kullanılarak seçilmiştir (Berg ve Lune, 2019). Bu yaklaşım kullanılarak, çalışmanın odak noktası konusunda tecrübeli eğitimciler ve eğitim liderleri ile iletişime geçilmiştir. Bu durumda, çeşitli okul türlerinde çalışma, çeşitli eğitim derecelerini tamamlama ve çeşitli mesleki kıdem düzeylerine sahip olma gibi faktörler dikkate alınmıştır.

Temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşlerini belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara bu bölümde yer verilmiştir. Katılımcıların demografik değişkenlerine ait bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Değişkenleri

	Cinsiyet	Branş	Yaş	Kıdem	Öğrenim Durumu
K1	Kadın	Okul Yöneticisi	33	11	Lisans
K2	Kadın	Okul Yöneticisi	40	17	Lisans
K3	Kadın	Okul Yöneticisi	49	17	Lisans
K4	Kadın	Okul Yöneticisi	28	3	Lisans
K5	Erkek	Okul Yöneticisi	45	20	Yüksek Lisans
K6	Erkek	Okul Yöneticisi	39	11	Yüksek Lisans
K7	Erkek	Okul Yöneticisi	34	5	Lisans
K8	Erkek	Okul Yöneticisi	41	20	Yüksek Lisans
K9	Kadın	Okul Yöneticisi	46	21	Lisans
K10	Kadın	Okul Yöneticisi	41	19	Lisans
K11	Erkek	Sınıf Öğretmeni	45	22	Lisans
K12	Erkek	Sınıf Öğretmeni	34	10	Lisans
K13	Kadın	Sınıf Öğretmeni	29	7	Lisans
K14	Erkek	Sınıf Öğretmeni	54	33	Lisans
K15	Kadın	Sınıf Öğretmeni	30	6	Lisans
K16	Kadın	Sınıf Öğretmeni	37	15	Lisans
K17	Kadın	Sınıf Öğretmeni	40	19	Lisans
K18	Kadın	Sınıf Öğretmeni	45	23	Lisans
K19	Erkek	Sınıf Öğretmeni	53	31	Lisans

Tablo 1'de verilen katılımcıların profili incelendiğinde, cinsiyet bakımından çalışmada 11 kadın 8 erkek öğretmen olduğu görülmüştür. 10 okul yöneticisi ve 9 öğretmen katılmıştır. Yaşları bakımından katılımcıların genel olarak 28-54 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Kıdem

süreleri bakımından ise en az 3 yıl, en fazla 33 yıllık kıdeme sahip öğretmenler çalışmada yer almıştır. Eğitim durumları incelendiğinde 3 öğretmen yüksek lisans ve diğer 16 öğretmen ise lisans mezunu olduklarını belirtmişlerdir.

Veri toplama araçları

Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin okullarda akran zorbalığını önleme ve müdahale etme konusundaki görüşlerini ölçmek için 6 demografik ve 3 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin yapılandırılmamış görüşmelere tercih edilmesinin nedeni, araştırmacıya daha fazla özgürlük sağlarken tamamen yapılandırılmış görüşmelere göre daha az kısıtlayıcı olmasıdır (Gürbüz ve Ahin, 2014). Görüşmenin ilk bölümünde kişisel bilgi formu, ikinci bölümünde ise konuya özel görüşme formu yer almaktadır. Görüşme sorularını oluşturmak için ilgili literatür taranmıştır. Eğitim yönetimi alanında akademisyen olan 4 öğretim üyesi ile görüşülmüş ve sorulara son şekli verilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular şu şekildedir:

1. Size göre hangi davranışlar akran zorbalığı kapsamında değerlendirilir?
2. Okulunuzda gerçekleşen akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlerin neler olduğuna inanıyorsunuz?
3. Okulunuzda öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için ne gibi girişimler var?

Verilerin toplanması

Veri toplamak için öğretmenler ve okul yetkilileri ile yüz yüze görüşmelerde yarı yapılandırılmış sorular kullanılmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için öğretmenler ve okul yetkilileri ile iletişime geçilerek randevu alınmış uygun yer ve zaman ayarlanmış ve görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak gönüllü katılım formu eşliğinde toplanmıştır. Katılımcılara görüşmenin ve çalışmanın amaçları hakkında kapsamlı bir açıklama yapılmıştır. Katılımcılar, kurum ve kişi isimlerinin hiçbir şekilde paylaşılmayacağı ve verilerin bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı konusunda bilgilendirilmiştir. Çalışmada, katılımcıların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ve bakış açılarını gerçekten gerekçelendirebilecekleri bir ortam yaratılmasına özen gösterilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Görüşme verilerinin transkriptleri ve analizleri, çalışmanın hedefleri için önemli olan ifadeler ve kelimelere dayalı kodlar üretmek için kullanılmıştır (Karataş, 2015). "Kodlama" süreci, verilerin içerik analizine tabi tutulmasıdır; bu da verilerin anlamlı bileşenlerinin (bir kelime, cümle veya paragraf gibi) belirlenmesini gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). Görüşler öncelikle ilgili konular altında toplanmış, kategorize edilmiş, değerlendirilmiş ve ilgili veriler düzenlenerek alt temalar oluşturulmuştur. İlk taslak bittikten sonra çalışma yeniden değerlendirilmiş, gereksiz ya da birbiriyle tutarsız olan konular yeniden sınıflandırılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu verilerin belli bir soruna ya da noktaya işaret ettiğini düşündüğü için mevcut araştırmalardan yararlanılarak yorumlama yapılmıştır. Doğrudan alıntılarının sonunda, sorgulanan katılımcıların düşünce ve ifadelerinin hangi katılımcıya ait olduğunu belirlemek için (K1, K2,... vb.) şeklinde kodlar verilmiştir.

Bulgular

Akran Zorbalığı Kapsamında Değerlendirilen Davranışlar

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olunan yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan 'size göre hangi davranışlar akran zorbalığı kapsamında değerlendirilir?' şeklindeki açık uçlu

soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar neticesi oluşturulan tema ve kodlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.Akran zorbalığı kapsamında değerlendirilen davranışlar

<i>Temalar</i>	<i>Kodlar</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Sözel zorbalık	Alay etmek, dalga geçmek	10	52.63
	Lakap takma	10	52.63
	Küfretmek, argo konuşmak	8	42.11
	Tehdit etme, korkutma	5	26.32
	Hakaret etme	4	21.05
	İncitici sözler söyleme	1	5.26
Fiziksel zorbalık	Fiziksel taciz ve şiddet	5	26.32
	Eşyasına el koyma ya da zarar verme	3	15.79
	İtmek	3	15.79
	Belli bir davranışa zorlama	2	10.53
	Eşyasını izinsiz kullanma	2	10.53
	Harcama yaptırma, para isteme	2	10.53
	Saçını çekme	2	10.53
	Tekme atma	2	10.53
	Vurma	2	10.53
	Omuz atma	1	5.26
	Tükürme	1	5.26
Sosyal zorbalık	Dışlama, yalnızlaştırma	8	42.11
	Oyunculardan dışlama	5	26.32
	Aşağılama, kusur arama	2	10.53
	Sürekli göz göze gelme ve ters bakma	2	10.53
	Yok sayma, görmezden gelme	2	10.53
	Konuşmama	1	5.26
	Konuşmasına ve fikrini söylemesine izin vermeme	1	5.26
Siber zorbalık	Hakkında doğru olmayan bilgiler yayma	1	5.26
	İzni olmadan fotoğraflarını ve özel bilgilerini paylaşma	1	5.26

Tablo 2 incelendiğinde araştırmamızda; akran zorbalığı kapsamında değerlendirilen davranışlara ilişkin katılımcı görüşlerinin, sözel zorbalık, fiziksel zorbalık, sosyal zorbalık, siber zorbalık olmak üzere dört tema altında toplandığı görülmektedir.

Sözel zorbalık teması altında; başta (f=10) sayı ile alay etmek, dalga geçmek, yine (f=10) sayı ile lakap takma, sonra sırasıyla küfretmek, argo konuşmak (f=8), tehdit etme, korkutma (f=5), hakaret etme (f=4), incitici sözler söyleme (f=1) isimli 6 adet kod bulunduğu görülmektedir. Buna göre katılımcı öğretmenlerin en fazla sözel zorbalıkları ve bu tema altında da ilk üç sırada ‘alay etmek, dalga geçmek’, ‘lakap takmak’, ‘küfretmek, argo konuşmak’, davranış şekillerini vurguladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sözel zorbalık teması kapsamında değerlendirilen davranışlara ilişkin olarak katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Çocuğu dışlamak, oyuna almamak, alay etmek, lakap takmak, fiziksel şiddet, hiç konuşmamak.” (K3)

“Psikolojik akran zorbalığına ise daha çok sözle uygulanan lakap takma, alay etme, küfretme, tehdit etme davranışlarını örnek verebiliriz. Yalnızca beden dili ile yapılan sürekli göz göze gelme ya da yok sayma, dışlama gibi davranışları da bu grupta değerlendirebiliriz.” (K4)

“Fiziksel ve ruhsal olarak bir öğrencinin diğerinin yaşam alanına karışması, olumsuz davranış veya tutumlarda bulunması. Ayrıca dalga geçmesi, sevmediği bir şeyi sürekli kullanarak sinirlendirmesi, birini dışlamaya veya iletişimini engellemeye çalışması.” (K6)

“Fiziksel görünümle ya da isim ile dalga geçilmesi, şiddet gösterilmesi ve arkadaş ortamına alınmayıp sınıfta yalnız bırakılarak ortamdaki soyutlamak” (K9)

“... kasıtlı olarak yapılan her türlü hareket, aşağılama, alay etme, fiziksel zarar verme, tehdit etme, dışlama bu kapsamda değerlendirilir.” (K10)

“Dalga geçme, kızdırma, korkutma, alay etme, takma isimler takip küçük düşürme, küfür ve hakaret etme, tehdit etme, incitici sözler söyleme.” (K15)

“Zorbanın mağdura ...küfürlü ve argo konuşma, lakap takmak, hakaret etmek, aşağılamak, kusur aramak gibi durumlar olarak düşünüyorum.” (K17)

“Öğrenciler arasında lakap takma, alay etme, küfür... Dışlama, görmezden gelme. Fiziksel güç kullanma (Omuz atma, itekleme, tekme...) Maddi olarak üstünlük kurma.” (K18)

“...Sözel zorbalık olarak küfretmek, lakap takmak vb. davranışlarda zorbalık olarak değerlendirilir...” (K2)

Fiziksel zorbalık teması altında; fiziksel taciz ve şiddet (f=5), eşyasına el koyma ya da zarar verme (f=3), itmek (f=3), belli bir davranışa zorlama, eşyasını izinsiz kullanma, harcama yaptırma, para isteme, saçını çekme, tekme atma, vurma, omuz atma, tükürme isimli 11 adet kod bulunduğu görülmektedir. Fiziksel zorbalık teması kapsamında değerlendirilen davranışlara ilişkin olarak görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Okul öncesi yaş grubunda fiziksel zorbalık olarak vurma, itmek, saçını çekmek, tükürmek, tekme atmak vb. hareketler zorbalık olarak değerlendirilir.” (K2)

“Fiziksel zorbalığa örnek olarak şiddeti, zorla yaptırılan her türlü davranış yine karşı tarafı rahatsız eden ve taciz boyutuna varan her türlü teması sayabiliriz.

...Yaş seviyesi arttıkça zorbalığın çeşidi ve seviyesi de artmaktadır. İtiraz edemeyen sessiz bir öğrencinin silgisinin sürekli olarak izinsiz kullanılması da bir zorbalıktır, arkadaş grubuna dahil edilmek için sürekli kantinden bir şeyler ısmarlamak zorunda bırakılan öğrencinin içinde bulunduğu durum da bir zorbalıktır.” (K4)

“Bence kasıtlı olarak yapılan her türlü hareket, ... fiziksel zarar verme, ...bu kapsamda değerlendirilir.” (K10)

“...Birbirlerine şiddet uygulamaları ...Arkadaşlarının eşyalarına zarar vermeleri” (K12)

“Vurmak, itmek, saçını çekmek, ...küfretmek, para istemek...” (K14)

“Zorbanın mağdura fiziksel şiddeti, ...eşyasını izinsiz kullanma, eşyasına el koyma, ...gibi durumlar olarak düşünüyorum.” (K17)

“Fiziksel güç kullanma (Omuz atma, itikleme, tekme...) Maddi olarak üstünlük kurma.” (K18)

Sosyal zorbalık teması altında; dışlama, yalnızlaştırma (f=8); oyunlardan dışlama (f=5); aşağılama, kusur arama; sürekli göz göze gelme ve ters bakma; yok sayma; görmezden gelme; konuşmama; konuşmasına ve fikrini söylemesine izin vermeme isimli 7 adet kod bulunduğu görülmektedir. Sosyal zorbalık teması altında öğrenciler arasında en çok her alanda dışlama ve yalnızlaştırma davranışı ile karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Sosyal zorbalık teması kapsamında değerlendirilen davranışlara ilişkin olarak görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“...bir arkadaşı zarar gördüğünde ona gülmek, arkadaşıyla diğer arkadaşlarının oynamasına engel olmak” (K1)

“Çocuğu dışlamak, oyuna almamak, ...hiç konuşmamak.” (K3)

“Yalnızca beden dili ile yapılan sürekli göz göze gelme ya da yok sayma, dışlama gibi davranışlar...” (K4)

“Ötekileştirme, dışlama gibi davranışlar akran zorbalığına birer örnektir.” (K7)

“Bana göre psikolojik baskı, zorla yaptırma, ters bir bakış, ...oyunlardan dışlama, sözlü -sözsüz baskı akran zorbalığı kapsamına girmektedir.” (K8)

“...arkadaş ortamına alınmayıp sınıfta yalnız bırakılarak ortamdaki soyutlamak” (K9)

“Konuşmasına ve fikrini söylemesine izin vermemeleri, birbirlerini dinlememeleri, ...oyunlarında dışlamaları, yok saymaları” (K12)

“...aşağılamak, kusur aramak gibi durumlar olarak düşünüyorum.” (K17)

“Dışlama, görmezden gelme.” (K18)

Siber zorbalık teması altında; hakkında doğru olmayan bilgiler yayma, izni olmadan fotoğraflarını ve özel bilgilerini paylaşma isimli 2 adet kod bulunduğu görülmektedir. Siber zorbalık teması kapsamında değerlendirilen davranışlara ilişkin olarak görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“İzni olmadan fotoğraflarını, özel bilgilerini paylaşmaları, ...hakkında doğru olmayan bilgileri yaymaları”(K12)

Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olunan yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan ‘Okulunuzda gerçekleşen akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlerin neler olduğuna inanıyorsunuz?’ şeklindeki açık uçlu soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar neticesi oluşturulan tema ve kodlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler

Temalar	Kodlar	f	%
Aile kaynaklı faktörler	Olumsuz aile tutumları	7	25.93
	Aile yapısı ve ailevi problemler	5	18.52
	Ekonomik şartlar	2	7.41
Öğrenci kaynaklı faktörler	Cinsiyet ve yaş farklılığı	2	7.41
	Empati kuramama	2	7.41
	Kıskançlık	2	7.41
	Ergenlik	1	3.70
Okul kaynaklı faktörler	Yabancı uyruklu öğrencilerin fazlalığı	4	14.81
	Sessiz kalma ya da görmezden gelme	3	11.11
Sosyal çevre faktörleri	Çevrede görülen olumsuz davranışlar	1	3.70
	Kişinin boyu, kilosu, konuştuğu dil veya yaşadığı yere ilişkin yanlış tanımlamalar	1	3.70
	Kültür farklılığı ve çatışması	1	3.70
	Okul sonrası spor, sanat gibi farklı çalışmaların olmaması	1	3.70
Dijital medya ve TV	Kontrolsüz dijital ve sosyal medya kullanımı	2	7.41
	TV dizileri ve şiddet içeren dijital oyunlar	1	3.70

Tablo 3 incelendiğinde araştırmamızda; okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlere ilişkin katılımcı görüşlerinin; aile kaynaklı faktörler, öğrenci kaynaklı faktörler, okul kaynaklı faktörler, sosyal çevre faktörleri, dijital medya ve TV olmak üzere beş tema altında toplandığı görülmektedir.

Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında aile kaynaklı olanlar ilk sırayı almaktadır. Aile kaynaklı faktörler içerisinde de olumsuz aile tutumları (f=7), aile yapısı ve ailevi problemler (f=5) ilk iki sırayı işgal etmekte, ailenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve gelir düzeyi (f=2) ise son sırada yer almaktadır. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran aile kaynaklı faktörler teması kapsamında görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Temel faktörün aile olduğunu düşünüyorum. İlk eğitimi ailede alan çocuklar okula geldikleri zaman bu bağlamda ilk performanslarını sergiliyorlar. Okulda bu duruma müdahale edilmediği takdirde zorbalık bir sisteme oturuyor ve çevre tarafından normal kabul edilen bir davranışa dönüşüp diğer öğrencilere de örnek teşkil etmeye başlıyor böylece tırmanış ve yayılma başlıyor. Zorbalığa yönelik herhangi bir önleyici müdahale veya krize yönelik çalışma yapılmazsa zorbalığı yapan ve zorbalığa maruz kalan taraf durumu içselleştirip sürdürmeye devam ediyor.” (K4)

“Gelir farkı” (K6)

“Ailenin olumsuz tavrı akran zorbalığını etkilemektedir. Okulda öğretilenin aksini evde ailenin hoş görmesi ertesi gün öğrencinin davranışlarında olumsuz etki etmekte ve zorbalığa davetiye çıkarmaktadır...” (K8)

“Akran zorbalığının olduğu ortamda ...ailenin ...sessiz kalması ya da görmezden gelmesi” (K9)

“En büyük faktör ...ailevi problemler” (K10)

“Aile yapısı, baskıcı ailede yetişen bireylerin kendisine yapılan baskıyı okulda arkadaşlarına uygulamaya çalışması” (K11)

“Ekonomik şartlar. ...Ailelerin değişen sosyal yapılara ayak uyduramaması.” (K14)

“İlgisiz veya aşırı koruyucu veli modelinin yanlış yönlendirmeleri. ...ben merkezci yetiştirme şekli, iletişim becerilerinin yetersizliği.” (K17)

“Okul kültürüne uyum noktasında veli desteğinin olmaması.” (K18)

Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında ikinci sırayı teşkil eden öğrenci kaynaklı faktörler teması altında; cinsiyet ve yaş farklılığı, empati kuramama, kıskançlık ve ergenlik olmak üzere dört kod yer almaktadır. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran öğrenci kaynaklı faktörler teması kapsamında görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Bu davranışların temelinde yatan empati kuramama, başkalarının duygularına duymazlık olma ve yaptıklarının kötü olduğunu düşünememedir. Kendi yaptıklarının yanlış olduğunu kabul edemedikleri, kendini karşısındaki kişinin yerine koyabilme becerisi geliştirmedikleri sürece zorbalığa çözüm bulmak zordur.” (K2)

“Genelde ergenlik çağına girmiş olmaları en büyük etken olarak görünmektedir.” (K5)

“...kıskançlık...” (K6)

“Arkadaş edinemeyen ya da bu konuda zorlanan öğrencilerin hırs ve kıskançlık duyguları” (K11)

“Empati kurulmaması, ilkökul seviyesinde oldukları için arkadaşlarının kırılabilirliğini, üzülebileceğini ve olumsuz etkileneceğini düşünmüyor olmaları” (K12)

“Cinsiyet ve yaş farklılığı.” (K14)

Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında üçüncü sırayı teşkil eden okul kaynaklı faktörler teması altında; yabancı uyruklu öğrencilerin fazlalığı, sessiz kalma ya da görmezden gelme isimli iki kod yer almaktadır. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran okul kaynaklı faktörler teması kapsamında görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“...zorbalığın normalleştirilmesi,” (K6)

“Okul idaresinin ve öğretmenlerin konuya gereken önemi vermemeleri nedeniyle öğrenciler üzerinde oluşturmuş oldukları etki de akran zorbalığını etkilemektedir.” (K8)

“Akran zorbalığının olduğu ortamda arkadaşların, ailenin, öğretmenin ve idarenin sessiz kalması ya da görmezden gelmesi” (K9)

“En büyük faktör yabancı uyruklu öğrencilerin fazla olması...” (K10)

“Yabancı öğrencilerin da okulumuzda sayısının fazla olması bir etken.” (K13)

“Yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları travmalar. Dil problemi. Uyum problemi.” (K16)

“Yabancı uyruklu öğrenci sayısının çok fazla olması. Etnik köken farklılığının uyumu zorlaştırması (Irak, İran, Mısır, Suriye, Filistin Arabistan, Afganistan) ...Rehber öğretmenin olmaması.” (K18)

Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında dördüncü sırada yer alan sosyal çevre kaynaklı faktörler teması altında; çevrede görülen olumsuz davranışlar; kişinin boyu, kilosu, konuştuğu dil veya yaşadığı yere ilişkin yanlış tanımlamalar; kültür farklılığı ve çatışması; okul sonrası spor, sanat gibi farklı çalışmaların olmaması isimli 4 adet kod bulunduğu görülmektedir. Sosyal çevre kaynaklı teması kapsamında değerlendirilen faktörlere ilişkin olarak görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Çevrelerinde gördükleri olumsuz davranışlar.” (K1)

“Karşısındaki kişinin boyu, kilosu, konuştuğu dil veya yaşadığı yer o kişiye ait bir tanımlama olmamalıdır. Onun boyu kısa, o çok tombul veya o bizim gibi konuşmuyor gibi söylemler veya düşüncelerin benimsenmesi akran zorbalığını daha ileriye götürmektedir.” (K7)

“Kültür farklılığı ve çatışması. ...Eğitim seviye düşüklüğü. Ailelerin değişen sosyal yapılara ayak uyduramaması.” (K14)

“Okul sonrası spor, sanat gibi farklı çalışmaların olmaması.” (K18)

Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında beşinci sırada yer alan Dijital medya ve TV teması altında; kontrolsüz dijital ve sosyal medya kullanımı, TV dizileri ve şiddet içeren dijital oyunlar isimli 2 adet kod bulunduğu görülmektedir. Dijital medya ve TV teması kapsamında değerlendirilen faktörlere ilişkin olarak görüş bildiren katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“...Yine şiddet içeren dijital oyunlar ve dizilerin akran zorbalığını tetiklediğini ve arttırdığını düşünüyorum.” (K2)

“Teknoloji.” (K14)

“Kontrolsüz dijital ve sosyal medya kullanımı, kısıtlanmayan ekran süreleri...” (K17)

Öğrenciler Arasında Akran Zorbalığı ile Mücadele Etmek İçin Yapılan Girişimler

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olunan yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan ‘okulunuzda öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için yapılan girişimler’in neler olduğuna ilişkin açık uçlu soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar neticesi oluşturulan tema ve kodlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için yapılan girişimler

Temalar	Kodlar	f	%
Okul içerisinde yapılan girişimler	Okul genelinde öğrencilere yönelik eğitim ve rehberlik çalışmaları	5	19.23
	Sınıf etkinlikleri yapılması	5	19.23
	Mağdur veya zorbalık yapan öğrencilerle özel görüşmeler yapılması	4	15.38
	Öğrencilerin gözlemlenmesi	3	11.54
	Öğretmenlere yönelik bilgilendirme seminerleri	3	11.54
	Sözlü uyarı	2	7.69
	Disiplin cezası uygulanması	1	3.85
	İdari olarak görmezden gelme, olay soğutma	1	3.85
	Öğretmenler arası iletişim ve paralel tepki	1	3.85
	Pano ve broşürler hazırlanması	1	3.85
Okul dışında yapılan girişimler	Ailelere yönelik eğitim çalışmaları yapılması	8	30.77
	Ailelerle iletişim kurulması	3	11.54
	Ev ziyaretleri yapılarak ailelerle görüşülmesi	3	11.54
	Ailelerle iş birliği yapılması	2	7.69

Tablo 4 incelendiğinde; öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için yapılan girişimlere dair katılımcı görüşlerinin; okul içerisinde yapılan girişimler, okul dışında yapılan girişimler olmak üzere iki tema altında toplandığı görülmektedir.

Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için okul içerisinde yapılan girişimler teması altında; okul genelinde öğrencilere yönelik eğitim ve rehberlik çalışmaları, sınıf etkinlikleri yapılması, mağdur veya zorbalık yapan öğrencilerle özel görüşmeler yapılması, öğrencilerin gözlemlenmesi, öğretmenlere yönelik bilgilendirme seminerleri, sözlü uyarı, disiplin cezası uygulanması, idari olarak görmezden gelme olay soğutma, öğretmenler arası iletişim ve paralel tepki, pano ve broşürler hazırlanması isimli 10 adet kod bulunduğu görülmektedir. Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için okul içerisinde yapılan girişimler konusunda görüş ifade eden katılımcıların bazı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Okulumuzda öğrencilere sürekli rehberlik yapılmaktadır. Yapılan sınıf rehberlikleri etkinliklerinde öğrencilere akran zorbalığı hakkında bilgiler veriliyor ve çeşitli etkinlikler düzenleniyor. Bu duruma maruz kalan öğrenciler var ise onların içerisinde bulunduğu durumu fark etmeleri sağlanıyor. Öğrencilerin yaşadıkları ve adlandıramadıkları durumları bizler ile paylaşmaları teşvik ediliyor. Fark etme sürecinden sonra durumla başa çıkmaları için yapılması gerekenler anlatılıyor.” (K4)

“Okulumuzda rehberlik biriminin çocuklarla daha bire bir iletişim halinde olmaları için zaman ayrılmaya çalışıyor. Tüm çalışan ve öğretmenlerin öğrencileri daha yakından takip etmesi ve çocukların ve velilerin bilinçlendirilmesi için çeşitli eğitim faaliyetleri” (K6)

“Sınıf öğretmenleri, sınıf rehber öğretmenleri, okul idaresi tarafından konu ile ilgili bilgilendirmeler yapılmakta öğrencilerin her hangi bir zorbalık karşısında sergilemeleri gerekenler anlatılmaktadır.” (K8)

“...sınıf düzeyinde ve okul genelinde rehberlik çalışmaları” (K10)

“Sorunu çözmek için öğrencilerle ve velilerle görüşüyoruz. 3 ve 4. sınıf öğrencileri için akran zorbalığı semineri düzenlendi.” (K13)

“Rehberlik planı doğrultusunda sınıf etkinlikleri yapılmaktadır. Öğretmen ve velilere yönelik bilgilendirme seminerleri yapılmaktadır. Pano ve bilgilendirme broşürleri hazırlanmaktadır. Zorbalığa uğrayan veya zorbalık uygulayan öğrenciler olursa rehberlik servisinde özel görüşmeler ve veli görüşmeleri yapılmaktadır.” (K12)

“Sınıf bazında ilgili eğitim ve slaytların izletilmesi. Okul bazında öğrenci ve velilerine eğitim verilmesi. (RAM) destekli. Şüpheli veya tespitli öğrencilerle birebir diyalog kurulması.” (K14)

“Sınıflarda öğrencilere yönelik akran zorbalığı ile ilgili çalışmalar ve modüller yapılmaktadır.” (K15)

“Akran zorbalığı ile ilgili velilere ve öğrencilere seminer verildi. Veli ve öğrencilerle birebir görüşmeler yapılmakta.” (K19)

“Öğretmenin oyun esnasında çocukları gözlemlemesi gerekmektedir. Yanlışlıkla yapılan bir hareket mi sürekli tekrarlanan bir hareket mi takip etmelidir Mağdur olan öğrenciyi dinlemeli ve ona güven vermelidir.” (K2)

“Okulumuzda rehberlik biriminin çocuklarla daha bire bir iletişim halinde olmaları için zaman ayrılmaya çalışıyor. Tüm çalışan ve öğretmenlerin öğrencileri daha yakından takip etmesi” (K6)

“Öğrencilerin gözlemlenmesi” (K11)

“...öğrenci eğitimleri, sözlü uyarı.” (K16)

“Akran zorbalığı tespit edilmiş idare tarafından öğrenciye disiplin cezası ya da uzaklaştırma verilmesi.” (K9)

“Sözlü uyarı, ...öğretmenler arası iletişim ve paralel tepki, idari olarak da görmezden gelme, olay soğutma gibi girişimler yaşıyoruz.” (K17)

Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için okul dışında yapılan girişimler teması altında; ailelere yönelik eğitim çalışmaları yapılması, ailelerle iletişim kurulması, ev ziyaretleri yapılarak ailelerle görüşülmesi, ailelerle iş birliği yapılması isimli 4 adet kod bulunduğu görülmektedir. Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için okul dışında yapılan girişimler konusunda görüş ifade eden katılımcıların bazı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;

“Rehber öğretmenlerinin hazırladıkları sunumları ailelere iletiyoruz.” (K1)

“...velilerin bilinçlendirilmesi için çeşitli eğitim faaliyetleri” (K6)

“...velilere yönelik bilgilendirme seminerleri yapılmaktadır.” (K12)

“Aile eğitimleri” (K16)

“Veli bilgilendirme semineri düzenlendi.” (K18)

“Akran zorbalığı ile ilgili velilere ve öğrencilere seminer verildi. Veli ve öğrencilerle birebir görüşmeler yapılmakta.” (K19)

“Gerektiği durumlarda aile ile iş birliği yapılmalıdır. Okulumuzda rehber öğretmen olmadığı için öğretmenin bu konuda kendini geliştirmesi ve aile ile iletişim kurarak problemin artmasını engellemesi gerekmektedir.” (K2)

“Genellikle okul rehberlik servisi aracılığıyla öğrenci velileri ve arkadaşlarıyla iletişim kurma yolu kullanılmaktadır.” (K5)

“Öğrencilerin evlerine ziyaretler düzenleniyor ve bu ev ziyaretlerinde çocukların aileleri ile akran zorbalığı konusunda da bilgilendirme yapılıyor. Ailelerin çocukları hakkındaki gözlemleri dinleniyor ve öğrencinin herhangi bir zorbalığa maruz kalıp kalmadığı veya zorbalık eden taraf olup olmadığı tespit edilmeye çalışıyor.

Yapılan tespitler sonucu öğrencilerin velileri ile iş birliği yapılıyor ve gerekli ise öğrenciler gizlilik esasına dayanarak idare tarafından rehberlik merkezine yönlendiriliyor.

Kısaca okulumda akran zorbalığı konusunda önleyici çalışmalar ön planda tutuluyor.” (K4)

“Aile görüşmeleri. Rehberlik servisinin öğrenci veli görüşmeleri” (K11)

Sonuç ve tartışma

Araştırma amacına yönelik “Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre hangi davranışlar akran zorbalığı kapsamında değerlendirilir?” sorusuna yönelik sonuç ve tartışma şu şekildedir:

Temel eğitimde akran zorbalığına yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşlerinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan araştırma sonuçlarına göre; akran zorbalığı kapsamında değerlendirilen öğrenci davranışlarına ilişkin katılımcı görüşleri; sözel zorbalık, fiziksel zorbalık, sosyal zorbalık, siber zorbalık olmak üzere dört tema altında toplanmaktadır. Buna göre temel eğitim okullarında en fazla sözel zorbalık örneklerine rastlanmakta ve bu çerçevede en çok alay etmek dalga geçmek, lakap takmak, küfretmek argo konuşmak davranışları yer almaktadır. Bunları daha sonra tehdit etme, korkutma, hakaret etme, incitici sözler söyleme gibi davranış şekilleri izlemektedir. Fiziksel zorbalık teması altında değerlendirilen fiziksel taciz ve şiddet ise; mağdurun eşyasına el koyma ya da zarar verme, itme, belli bir davranışa zorlama, eşyasını izinsiz kullanma, harcama yaptırma, para isteme, saçını çekme, tekme atma, vurma, omuz atma, tükürme vb. davranışlar görülme sıklığı bakımından ikinci sıraya oturmaktadır. Okullarda üçüncü sırada sosyal zorbalık olarak nitelenen; dışlama, yalnızlaştırma, oyunlardan dışlama, aşağılama kusur arama, sürekli göz göze gelme ve ters bakma, yok sayma, görmezden gelme, konuşmama, konuşmasına ve fikrini söylemesine izin vermeme tutum ve davranışları yer almaktadır. Son sırada da dijitalleşmeye paralel olarak görülen ve siber zorbalık olarak nitelendirilen mağdur hakkında doğru olmayan bilgiler yayma, izni olmadan fotoğraflarını ve özel bilgilerini paylaşma davranışları görülmektedir. Araştırmalar incelendiğinde, akran zorbalığına maruz kalan mağdur çocukların okuldan kaçma gibi kaçınma davranışları ve okulda zorbalığın hedefinden uzak durma gibi geri çekilme davranışları sergiledikleri görülmektedir. Bu araştırma sonuçları literatürde yer alan Batsche ve Knoff, (1994), Bayraktar, (2006) araştırma bulguları ile karşılaştırıldığında benzer bulgular elde edildiği görülmektedir. Bu araştırmalara göre küfür, argo konuşmalar, lakap takılması, hakaret etme, tekme atma, fiziksel şiddet uygulama gibi davranışlar zorbalık davranışlar olarak tanımlanmıştır. Yine benzer şekilde zorbalık Harris ve Petrie'ye (2003) tarafından yapılan araştırmada da eşyaların izinsiz kullanılması, saçların çekilmesi, doğru olmayan bilgilerin yayılması zorbalık olarak tanımlanmıştır. Benzer bir araştırma Harris ve Petrie'ye (2003) tarafından yapılmış ve buna

göre, akran zorbalığı dışlanma, yok sayma, fikir özgürlüğünü kısıtlama olarak tanımlanmıştır. Kaltiala Heino ve Fröjd, (2011), Salmon, James ve Smith, (1998) tarafından yapılan araştırmada da akran zorbalığı tanımlamaları benzer niteliktedir. Burada özellikle, fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve sosyal zorbalık olarak kategorilendirilmiştir. Buradan hareketle yapılan bu çalışmanın sonuçlarının alanyazındaki çalışmalarla benzer olduğu görülmektedir.

Araştırma amacına yönelik *“Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre gerçekleşen akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler nelerdir?”* sorusuna yönelik sonuç ve tartışma şu şekildedir:

Araştırma sonuçlarına göre; okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlere ilişkin katılımcı görüşlerinin görülme sıklığı itibarıyla aile kaynaklı faktörler, öğrenci kaynaklı faktörler, okul kaynaklı faktörler, sosyal çevre faktörleri, dijital medya ve TV olmak üzere beş tema altında toplandığı belirlenmiştir. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında aile kaynaklı olanlar ilk sırayı almaktadır. Aile kaynaklı faktörler içerisinde de olumsuz aile tutumları (f=7), aile yapısı ve ailevi problemler (f=5) ilk iki sırayı işgal etmekte, ailenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve gelir düzeyi ise son sırada yer almaktadır. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında ikinci sırayı teşkil eden öğrenci kaynaklı faktörler ise; cinsiyet ve yaş farklılığı, empati kuramama, kıskançlık ve ergenlik olarak belirlenmiştir. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında üçüncü sırayı teşkil eden okul kaynaklı faktörler teması altında ise; yabancı uyruklu öğrencilerin fazlalığı ile okul yönetici veya öğretmenlerinin zorbalığa bazen sessiz kalmaları ya da görmezden gelmeleri gösterilmiştir. Okullarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında dördüncü sırada yer alan sosyal çevre kaynaklı faktörler olarak; çevrede görülen olumsuz davranışlar, kişinin boyu, kilosu, konuştuğu dil veya yaşadığı yere ilişkin yanlış tanımlamalar, kültür farklılığı ve çatışması, okul sonrası spor, sanat gibi farklı çalışmaların olmaması sayılmıştır. Beşinci ve son sırada dijital medya ve TV teması altında ise; iletişim ve internet teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak son yıllarda ortaya çıkan kontrolsüz dijital ve sosyal medya kullanımı, TV dizileri ve şiddet içeren dijital oyunlar akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında gösterilmiştir. Alanyazın incelemesi yapıldığında Çevlik Akar (2013) ve Hoşgörür ve Orhan (2017) tarafından okul yöneticilerinin katılımıyla yapılan araştırmaların sonuçlarının da bu çalışma bulguları ile örtüştüğü görülmektedir. Çevlik Akar (2013) ve Hoşgörür ve Orhan (2017) tarafından yapılan araştırmalarda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlerin öğrenci sayısının çok olması, bazı öğretmenlerin zorbalık karşısında sessiz olmaları, zorbalığa uğrayan öğrencinin konuşma şekli, kültür farkı olarak ortaya konmuştur. Yine benzer şekilde yapılan bir araştırma sonucuna göre benzer sonuçlar elde edilmiştir. Baldry (2003), akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörler arasında ailesel problemlerin olduğu vurgulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bir çocuk, ebeveynleri arasında şiddet görmüşse okulda saldırıya uğradığında daha az tepki verebilir; bu mağduriyet kısır döngüsü evde başlar ve okulda devam eder. Zorbalık yapan öğrencilerin aileleri ise genellikle çocukların duygularını önemsemez, aile içinde işbirliği yoktur ve bunu teşvik etmezler, aile içinde sürekli baskı vardır ya da çocuğu hiçbir şekilde önemsemezler, aile içinde olumlu duyguların hiçbir önemi yoktur ve ev ortamında fiziksel ceza kullanılır. Alanyazın incelemesinde Rigby (2007) ve Koç (2006) tarafından yapılan araştırma sonuçlarında ise çocukların psikolojik problemlerinin aileden kaynaklı olduğu ve çocuklar, ebeveynlerin ihmali ve kendilerine karşı kaba tutumları sonucunda çevrelerine karşı belirli bir antipati ile büyüye bildikleri vurgulanmıştır. Alanyazın incelemesi sonucunda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlerin bu çalışma sonuçları ile paralellik gösterdiği görülmüştür.

Araştırma amacına yönelik “Öğretmen ve yönetici görüşlerine göre öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için ne gibi girişimler yapılmaktadır?” sorusuna yönelik sonuç ve tartışma şu şekildedir:

Araştırma sonuçlarına göre; öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için yapılan uygulamaların okul içerisinde yapılan girişimler ile okul dışında yapılan girişimler olmak üzere iki tema altında toplandığı görülmektedir. Öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele etmek için okul içerisinde yapılan girişimler; okul genelinde öğrencilere yönelik eğitim ve rehberlik çalışmaları, sınıf etkinlikleri, mağdur veya zorbalık yapan öğrencilerle özel görüşmeler yapılması, öğrencilerin gözlemlenmesi, öğretmenlere yönelik bilgilendirme seminerleri, sözlü uyarı, disiplin cezası uygulanması, öğretmenler arası iletişim ve paralel tepki, pano ve broşürler hazırlanması vb. uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan bazı katılımcılar, idari olarak görmezden gelme ve olay soğutma gibi girişimler yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Ailelere yönelik eğitim çalışmaları, ailelerle iletişim kurulması, ev ziyaretleri yapılarak ailelerle görüşülmesi, ailelerle iş birliği yapılması ise öğrenciler arasında akran zorbalığı ile mücadele amacıyla okul dışında yapılan girişimler arasında sayılmıştır. Alanyazın incelemesi yapıldığında Wang, Berry ve Swearer'ın (2013) araştırmasına sonuçlarının bu çalışma ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Buna göre çocukların okul genelinde öğrencilere yönelik eğitim ve rehberlik çalışmaları, sınıf etkinlikleri, mağdur veya zorbalık yapan öğrencilerle özel görüşmeler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yavuzer ve Üre (2010) tarafından yapılan araştırmada ise okullarda saldırganlığın önlenmesine ilişkin olarak psiko-eğitim almış öğretmenlerin olması gerektiği, ailelere yönelik eğitim çalışmaları, ailelerle iletişim kurulması gerektiği ortaya konulmuştur. Alanyazın incelemesi sonucunda akran zorbalığını etkileyen ve tırmandıran faktörlerin bu çalışma sonuçları ile paralellik gösterdiği görülmüştür.

Öneriler

1- Okul Yönetimi ve Öğretmenlere Yönelik Öneriler:

- Okul genelinde akran zorbalığıyla mücadele için eğitim ve rehberlik çalışmaları düzenlenmelidir.
- Öğretmenlere, akran zorbalığı belirtileri ve önleme stratejileri konusunda düzenli bilgilendirme seminerleri verilmelidir.
- Zorbalık yapan veya mağdur olan öğrencilerle özel görüşmeler yapılmalı ve durumları takip edilmelidir.
- Öğretmenler arasında etkili iletişim ve paralel tepki mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- Sınıf etkinlikleri düzenlenerek öğrenciler arasında empati kurma ve işbirliği becerilerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Zorbalık olaylarına karşı sıfır tolerans politikası benimsenmeli ve disiplin cezaları uygulanmalıdır.

2- Ailelere Yönelik Öneriler:

- Ailelere akran zorbalığı hakkında bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları düzenlenmelidir.
- Ebeveynlere, çocuklarının davranışlarını ve duygusal durumlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olacak eğitimler verilmelidir.
- Ailelerle aktif iletişim kurularak çocukların okuldaki deneyimleri hakkında bilgi alınmalı ve iş birliği yapılmalıdır.

- Ev ziyaretleri düzenlenerek ailelerle birebir görüşmeler yapılmalı ve zorbalıkla ilgili konular açıkça tartışılmalıdır.
- Ailelere, çocuklarına destek olmaları ve güvenli bir ortam sağlamaları konusunda rehberlik yapılmalıdır.

3- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Politika Düzeyinde Öneriler:

- MEB, akran zorbalığıyla ilgili eğitim programları ve kaynakları geliştirmeli ve okullara destek sağlamalıdır.
- Okullarda akran zorbalığıyla mücadele için etkin politikalar ve prosedürler oluşturulmalıdır.
- Akran zorbalığıyla ilgili veri toplama ve izleme sistemleri geliştirilmeli, okulların bu konuda performansı değerlendirilmelidir.
- Akran zorbalığına ilişkin kanun ve mevzuatlar güncellenmeli ve daha etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Referans

- Akbaba-Altun, S., Yerin Güneri, O. ve Erdur Baker, Ö. (2006). *Bilgi ve iletişim teknolojileri çocukları ve gençleri nasıl etkiliyor? Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye
- Austin, V.L. ve Sciarra, D.T. (2012). *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar*. Ankara: Nobel Yayınları
- Batsche, G.M. and Knoff, H.M. (1994). Bullies ve theirvictims: Understanding a pervasive problem in theschools. *School Psychology Review*, 23, (2),165–174.
- Bayraktar, F. (2006). İlköğretimde zorbalık ve kurban olma: ergenlik öncesi çocuklarda zorbaların, kurbanların, zorba/kurbanların ve katılmayan grubun karşılaştırması. *Türk Psikoloji Bülteni*, 38, 43–58.
- Benbenishty, R. and Astor, R. A. (2005). School violence in context culture, neigh borhood, family, school, andgender. *Oxford Scholarship Online*, London. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195157802.001.0001>
- Berg, B. L., and Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Bond, L., Carlin, J. B., Thomas, L., Rubin, K. vePatton, G. (2001). *Does bullying causee motional problems? A prospective study of youngte enagers*. BMJ: British MedicalJ ournal, 323(7311), 480–484.
- Chen, J.-K. and Astor, R. A. (2009). Students' reports of violence against teachers in Taiwanese schools. *Journal of School Violence*, 8(1), 2–17.
- Çevlik Akar, P. (2013). *Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin tutumları ve müdahale stratejileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Malatya
- Erdur Baker, Ö. (2006). *Bilgi ve iletişim teknolojileri çocukları ve gençleri nasıl etkiliyor? Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.

- Eroğlu Y. (2011). *Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkiye.
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, Türkiye
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, 271.
- Hoşgörür, V. ve Orhan, A. (2017). Okulda zorbalık ve şiddetin nedenleri ve önlenmesinin yönetimi (Muğla Merkez İlçe Örneği). *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (24), 859–880.
- İnan, H. Z. (2005). Okullarda çocuklar arası zorbalık. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 161-170.
- İrfaner, S. (2009). *Öğrenciler arasında gerçekleşen zorbalık eylemleri ve zorbalık konusunda öğrencilerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin görüşleri ve tutumları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, Türkiye.
- Juvonen, J., Nishina, A. and Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 92, 349-359.
- Kaltiala-Heino, R., and Fröjd, S. (2011). Correlation between bullying and clinical depression in adolescent patients. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 2, 37–44.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- OECD (2017), Bullying, in PISA 2015 results students' well-being, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264273856-12-en> Erişim: 12.04.2023
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do?* Malden, MA: Blackwell Publishing
- Özdiñer-Arslan, S. (2008). *Lise öğrencilerinde öz kavram ve aile ilişkisinin akran zorbalığına etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Pişkin, M. (2010). Ankara'daki ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35 (156), 175-189
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: and what to do about it*. Australia: ACER Press.
- Rigby, K. (2017). Exploring the gaps between teachers' beliefs about bullying and research-based knowledge. *International Journal of School and Educational Psychology*, 6(3), 165-175.
- Roland, E.I. (2002). Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational Research*, 44, 55–67.

- Satan, A. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorba davranış eğilimlerinin okul türü ve bazı sosyo demografik değişkenler ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Smith, P. and Sharp, S. (1994). *School bullying: Insights and perspectives*. London: Routledge
- Smith, P.K. ve Brain, P. K. (2000). Bullying in scholls: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26, 1-9
- Stapinski, L. A., Bowes, L., Wolke, D., Pearson, R. M., Mahedy, L., Button, K. S., Lewis, G. ve Araya, R. (2014). Peer victimization during adolescence and risk for anxiety disorders in adult hood: A prospective cohortstudy. *Depression ve Anxiety*, 31(7), 574- 582. doi:10.1002/da.22270
- Sullivan, K. (2000). *The anti-bullyinghandbook*. Auckland, New Zealand: Oxford.
- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2017), *Okulda ve sanal ortamda zorbalık ve empati*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Uludağlı-Pekel, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 56, 77-92.
- Wang, C., Berry, B., ve Swearer, S. M. (2013). Thecritical role of school climate in effective bullyingprevention. *Theory Into Practice*, 52 (4), 296–302.
- Wolke D. and Lereya S.T. (2015). Long-termeffects of bullying. *ArchDis Child.*, 100(9), 879-85.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yavuzer, Y., Üre, Ö. (2010). Saldırganlığı önlemeye yönelik psiko-eğitim programının lise öğrencilerindeki saldırganlığı azaltmaya etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 389–405.
- Yıldırım, A., ve Simsek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.